

Jakoubek, Marek

**Budilová, Lenka – Stanislav Havel (eds.) České vesnice v srbském Banátu:
etnologický výzkum**

Porta Balkanica. 2022, vol. 13, iss. 1-2, pp. [84]-89

ISSN 2570-5946 (on-line)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77223>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230117

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BUDILOVÁ, LENKA – STANISLAV HAVEL (EDS.) ČESKÉ VESNICE V SRBSKÉM BANÁTU: ETNOLOGICKÝ VÝZKUM

Budilová, L. – Havel, S. (eds.) (2022) *České vesnice v srbském Banátu: etnologický výzkum*. Kruščica: Česká beseda. 195 s.

Marek Jakoubek

Бела Црква

Krajané v rumunském Banátu přitahují již řadu let pozornost jak širší veřejnosti, tak badatelů. Tomu odpovídá i hojnost publikací, které se na tuto menšinu a související procesy a fenomény zaměřují, přičemž mezi odpovídajícími tituly najdeme práce celého spektra žánrů, od textů dominantně vědeckých (např.¹ Gecse 2013; Kovář 2018; Kvaček et al. 2009; Langhammerová – Kvaček 2009), nevyjímaje hojné práce studentů (např. Blómelová 2010; Culka 2010; Himmlerová 2009; Hlavenka 2010; Chocová 2015; Jarošová 2019; Karlíková 2017; Míšek 2017; Traxmandl 2012), přes knihy určené zájemcům z širokých řad tzv. neodborné veřejnosti, sepsané více či méně poučenými nadšenci nejrozmanitějšího druhu (např. Dobruská 2014; Filip 2015; Kocman 2011; Kresová 2012; Mašek 200; Svoboda 1999, 2002, 2004), vzpomínky rodáků (Hruza 1992, 1995), až pro rozmanité publikace určené především českým turistům (např. Dokoupil – Svoboda 2002), včetně narůstajícího počtu map (např. *Banát: Turistická mapa...* 2001) a webových stránek. Co do množství lze patrně bez výraznější obavy z omylu konstatovat, že o žádné jiné české menšině v zahraničí toho nebylo napsáno více. Dlužno ovšem rovněž ihned konstatovat, že co do kvality,

jsou publikace o Čechách v rumunském Banátu značně nevyrovnané.

Ačkoli historicky je česká menšina v sousedním srbském Banátu s tou v dnešním Rumunsku neoddělitelně spojená (k rozdělení původně jednotného správního celku došlo až roku 1919), pozornost, která je jí věnována – ať již badateli, turisty či dalšími zájemci – je nepoměrně menší. Populárně orientované publikace monografického typu prakticky zcela absentují, a co se týče prací odborných, jejich počet je jednak celkově výrazně menší, současně se jedná o práce mnohem úzkoprofilovější, věnované buď konkrétním obcím (Pavlásek 2015, 2020; Radosavljević 2015; Schovanec 2013; Stehlík 2015), nebo dílčím fenoménům, jako je krajanské divadlo (Linda 2012), dobové fotografie (Linda 2012a) či písně (Linda 2004/2012b). Komparativně méně početné jsou rovněž diplomové či bakalářské práce, věnující se těm či oněm aspektům historie a/nebo současnosti místní české menšiny (např. Konečný 2015; Kyvířová 2012; Irović 2019; Tesař 2020). Shrnující práci, pojednávající o české přítomnosti v srbské části Banátu na ploše monografie zatím postrádáme, byť k dispozici máme studii Štěpánkovu (2003), resp. jeho doposud nepřekonaný příspěvek pojednávající o české kolonizaci Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku, *ipso facto* věnovaný počátkům českého

¹ Zde i nadále se omezíme pouze na práce monografické.

osídlení na území Banátu jak rumunského, tak srbského (Štěpánek 2005).

Jak je z uvedeného zřejmé, každá nová kniha, věnovaná Čechům v srbském Banátu, si zaslouhuje pozornost. Letošní rok byl přitom v daném ohledu zejména plodný, neboť na počátku jeho druhé poloviny byly vydány takové knihy hned dvě. První z nich je práce kruščického rodáka a aktivního příslušníka místní české menšiny Jozefa M. Iroviće *Od Národní knihovny a čítárny po Českou besedu Kruščice 1921–2021* (Irović 2022), vydané při příležitosti stého výročí založení příslušné instituce. Druhou pak sborník *České vesnice v srbském Banátu: etnologický výzkum*, jehož editory jsou Lenka Jakoubková Budilová a Stanislav Havel. Zde se budeme věnovat druhé jmenované.

Za publikací *České vesnice v srbském Banátu: etnologický výzkum* stojí pozoruhodný editorský tandem Lenky Jakoubkové Budilové z Ústavu etnologie FF UK a Stanislava Havla, učitele češtiny, působícího u krajanů v Banátu od roku 2017 ve službách Domu zahraniční spolupráce. Texty představující jádro publikace jsou založeny na terénním výzkumu, který mezi místními krajanů v srpnu 2021 realizovali studenti a studentky Ústavu etnologie FF UK. Texty-kapitoly jsou dvojího druhu: první oddíl knihy tvoří kratší reflexe, které „představují hlavní zázitky ze setkání s místními krajanů a odlišným kulturním prostředím, dojmy z krajiny či momenty ‚kulturního šoku‘ a tvoří jakousi mozaiku pohledů na (...) pobyt v srbském Banátu“ (str. 7). Druhý oddíl pak sestává ze studií, ve kterých se jejich autoři a autorky zabývají vybranými tématy ze života (a smrti) krajanů na základě dat z vlastního výzkumu. Poměr počtu reflexí ke studiím je 20:7, poměr stran, které odpovídající oddíly v knize zabírají je 54: 111.

Na rozdíl od studií jsou reflexe (vyjma té úvodní, z pera editorky a autora těchto řádků, mající ovšem spíše charakter komentáře kontextu celého výzkumu), psány vždy jen jedním autorem/autorkou a vyjadřují tak pocity/zázitky/názory apod. svých pisatelů. Jedná se – a jde o záměr – o ryze osobní zpovědi, jejichž síla tak nespočívá v jejich reprezentativnosti, ale naopak v tom, že čtenáři dávají nahlédnout, jak každý jeden autor/výzkumník svým vlastním a neopakovatelným způsobem zakoušel

(v typickém případě svůj první) pobyt v terénu. Mnohý protřelý výzkumník/výzkumnice či expert na problematiku Balkánu si možná řeknou, proč že by se měli četbou této sekce zabývat, čím jim studentské reflexe mohou prospět, resp. jaký by pro ně z jejich četby plynul benefit, vždyť tuto fázi mají již přece dávno za sebou. Jak ale píše např. Eriksen (2001/2009: 144), právě během prvních – a jen a pouze těch prvních – seznámeních se s jinakostí, během počátečních dnů výzkumu, si člověk nejlépe všímá kontrastů s jeho vlastním způsobem života, s jeho kulturou a zvyky. Postupem času si danou jinakost osvojí, přestává se divit a žasnout, neznámé se stává známým a poznaným, nehodným (a tedy unikajícím) pozornosti. Podívat se tak na to, jak vypadají první průniky do terénu, první kontakt s informátory či první setkání se srbskou zemí, kulturou a jazykem, nemusí být vůbec ztráta času, a to ani pro ty – anebo snad právě pro ty –, kteří jsou již v daných ohledech dávno rutinéry. Navíc se jedná mnohdy o četbu zábavnou, nepostrádající humor či sebe-ironii (tolik potřebnou vlastnost terénního výzkumníka!).

Druhý oddíl knihy, sestávající z odborných studií², zahajuje kapitola „Výzkum českých vesnic v srbském Banátu v kontextu krajan-ského diskurzu“ (str. 71–94) spolueditorky Lenky J. Budilové. Autorka se v této kapitole zaměřuje na to, jakým způsobem se v českých sociálních vědách psalo o problematice českého osídlení v jihovýchodní Evropě, se zaměřením na oblast dnešního srbského Banátu. Analyzuje způsoby konceptualizace krajan-ských obcí v zahraničí od první republiky až po současnost a naznačuje vývoj historického, jazykovědného, etnologického a později sociálně antropologického diskurzu o zahraničních Čechích. Kromě toho podává též základní přehled prací, souvisejících s problematikou českých vesnic v srbském Banátu.

Autory druhé kapitoly, nazvané „Lidová architektura českých vesnic v srbském Banátu: historický vývoj a současnost“ (str.

² Vzhledem k účasti na jeho tvorbě si při referencích o jednotlivých studiích dovoluji používat české verze formulací z anglického resumé bez používání uvozovek.

95–112) jsou Jan Haken a Boris Jedinák. Příspěvek tohoto autorského dua se zabývá urbanisticko-historickým vývojem srbského Banátu, s přihlédnutím ke kolonizační politice habsburské říše v oblasti Vojenské hranice. Příspěvek rozebírá jednotlivé etapy českého osidlování území kolem Bílé Cerekve, přičemž zvláštní pozornost je věnována fenoménu tzv. „kolonizačního domu“. Dále autoři diskutují současný vztah obyvatel k vlastnímu bydlení a popisují současnou podobou kolonizačního domu. V textu je rovněž nastíněn urbanistický vývoj Českého Sela a Kruščice s jeho možnými vyhlídkami do budoucna. Text doprovází řada fotografií a plánek, které vhodným způsobem doplňují informace uváděné v textu.

„Klyd popely jejich: České krajanské hroby v srbském Banátu“ (str. 113–138) je název kapitoly kvartetu autorek Viktorie Hermanové, Lucie Kantové, Natalie Jandl Trušiny a Marie Vosáhlové. Příspěvek je věnován nápisům na hrobech českých krajanů v Bílé Cerkvi, Kruščici a Českém Selu a jejich postoji ke smrti. Autorky dospívají k závěru, že ve srovnání s Českou republikou je postoj krajanů v srbském Banátu ke smrti otevřenější; smrt pro ně není tabu a lze ji – v intencích práce Philippa Ariése – považovat za více „ochočenou“, než jak je tomu dnes ve vlasti jejich předků. Kapitola je doplněna o řadu fotografií a dvě tabulky, katalogizující nápisy na krajanských hrobech.

V pořadí čtvrtou kapitolu „Podoba svatebních rituálů Čechů v srbském Banátu“ (str. 139–147) sepsali manželé Kristýna a Marek Veverkovi. Soustředí se v ní na emický popis průběhu české veselky v oblasti srbského Banátu. Česká svatba v srbském Banátu je ovšem dnes již prakticky minulostí, autoři tak museli její průběh rekonstruovat na základě výpovědí svých informátorů, kteří však vycházeli ze svých žitých zkušeností, resp. z vlastní účasti, ať již v té či oné roli, na realizaci dané instituce.

Dvojice výzkumnic Lenka Zahrádková a Šárka Vášová stojí za kapitolou „Od baby Julky k porodilišti, z porodiliště rovnou do kostela: *Narození dítěte u českých krajanů v srbském Banátu*“ (str. 148–164). Za své nejdůležitější zjištění považují autorky doložení existence instituce porodních bab a popsání konkrétního příběhu poslední porodní báby v Kruščici, tzv.

baby Julky. Kromě toho v textu dokumentují vzpomínky krajanů týkající se porodů a s nimi souvisejících zvyků, a také dochovaného porodnického názvosloví. V závěru se pak stručně zmiňují o dodnes bolestném tématu krádeží dětí během občanské války.

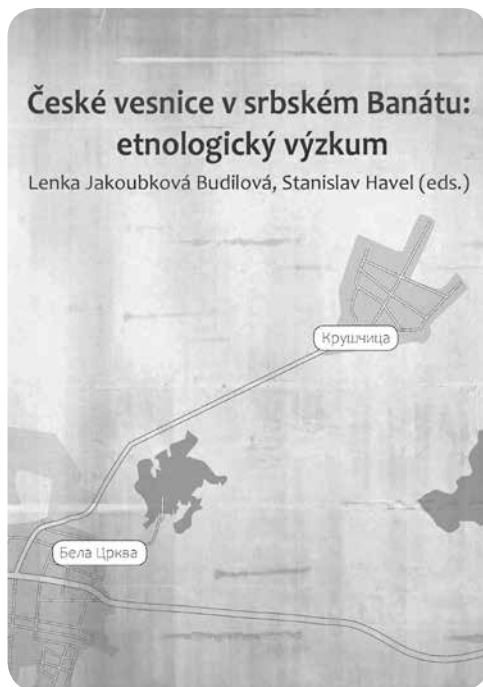
Autorkou předposlední kapitoly „Kuchyně krajanů v srbském Banátu: sladké tečky nejen na závěr“ (str. 165–174) je Tereza Kroužková. Ve své studii si klade za cíl rozšířit existující vědění o životě českých krajanů v srbském Banátu o nový aspekt, konkrétně o perspektivu kultury stravování. Pokouší se přitom vytyčit hranici mezi srbskou a českou kuchyní a pojmenovat základní prvky specifické gastronomie daného regionu, kombinujícího prvky několika odlišných národních kuchyní.

Závěrečná kapitola „Ochotnické divadlo jako nástroj jazykové a kulturní revitalizace“ (str. 175–181) vzešla z pera studenta Ústavu etnologie a ovšem rovněž dramaturga Divadla Na zábradlí Borise Jedináka. Autor v ní na případu ochotnického divadla v Kruščici a v Českém Selu nahlíží na ochotnické divadlo jako na potenciální nástroj jazykové a kulturní revitalizace etnických menšin. Na základě srovnání historie místních ochotnických divadelních aktivit a jejich současného stavu se autor snaží identifikovat silné a slabé stránky divadelního média ve vztahu k formování místní komunity a rozvoji jejího (nejen) kulturního života.

Kromě samotných textů se studenti na publikaci podíleli rovněž jako autoři a autorky obrazového doprovodu, a to jak ve formě již zmíněných zařazených fotografií, plánek a tabulek, tak také reprodukcí autorských kreseb (V. Hermanová) a digitální olejomalby (K. Bergerová) místních reálií (kostel sv. Jana Nepomuckého v Českém Selu, str. 9; Gradsko jezero, str. 39; kostel sv. Anny v Bílé Cerkvi, str. 66; dům v Kruščici, str. 68). Rovněž grafický návrh obálky knihy je dílem jednoho ze studentů, Jana Hakena. Takříkajíc z druhé strany možno doplnit, že knihu vydal a jejím kmotrem se stal předseda České besedy Kruščica a majitel tiskárny s příznačným názvem Krušprint

Jozef Irovič³. Spolupráce mezi autory textů a místními krajaný je tedy vpravdě mnohovrstevnatá.

Kniha *České vesnice v srbském Banátu: etnologický výzkum* je tím, čím je – sborníkem vybraných prací studentů, editovaných a kontextualizovaných znalcem místních poměrů a profesionálkou v oboru. Její ambicí tak není a ani nemůže být průlom ve výzkumu problematiky krajanů v daném regionu. Bezespору však představuje svěží a cenný příspěvek, který má na poli studia českého osídlení (nejen) srbského Banátu své místo. Vřelého přijetí ze strany těch, o nichž pojednává, tedy místních Čechů, jsem byl během jejího křtu sám přítomen. Jakého přijetí se dočká ze strany badatelské obce, se teprve uvidí; na to, jaké bude, jsem sám zvědavý.

³ Nejedná se o autora výše zmíněné knihy *Od Národní knihovny a čítárny po Českou besedu Kruščice 1921–2021*, jde jen o shodu jmen (byť oba dotyční jsou samozřejmě příbuzní).

Použitá literatura

Banát: Turistická mapa KČT; 1:100 000. 2001. Freytag & Berndt.

BLŮMELOVÁ, I. (2010) *Český Banát – vymírající komunita nebo oblast s perspektivní budoucností?* Bakalářská práce na Katedře demografie a geodemografie PřF UK; dostupné na: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/30445/BPTX_2009_2_11310_0_200525_0_80389.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

CULKA, V. (2010) *Hudební život české menšiny v Banátu*. Ústav hudební vědy FF MUNI; dostupné na: https://is.muni.cz/th/e13yb/Bakalarska_prace_2010.pdf.

DOBRUSKÁ, P. (2014) *Nýčko v Banátu*. Jumätea plinã.

DOKOUPIL, I. – SVOBODA, J. (2002) *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českým Banátem*. Brno: CK Kudrna.

ERIKSEN, T. H. (2001/2009) *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk.

FILIP, P. (2015) *Po Dunaji za Čechy do Rumunska: Návrat ztracených dětí*. Petr Filip.

GESCE, D. (2013) *Historie českých komunit v Rumunsku*. Praha: Herrmann & synové.

HIMMLEROVÁ, K. (2009) *Agroturistika jako forma rozvojové pomoci českým vesnicím v Banátu*. Katedra křesťanské sociální práce CMTF UPOL; dostupné na: <https://theses.cz/id/zeyd3k/88741-315081555.pdf>.

HLAVENKA, J. (2010) *Perspektivy české menšiny v rumunském Banátu*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Miloš Fňukal; dostupné na: <https://theses.cz/id/p2y38z/102666-186006071.pdf>.

HRUZA, F. (1992) *Domov v cizině*. Ostrava: Vydavatelství Křesťanských sborů.

HRUZA, F. (1995) *Ze Svaté Heleny do Čech*. Ostrava: A-alef.

CHOCOVÁ, L. (2015) *Setkání Čechů v rámci odlišných světů*. Bakalářská práce na Katedře antropologie FF ZČU v Plzni. Dostupné na: <https://otik.zcu.cz/bitstream/11025/19005/1/Setkani%20Cechu%20v%20ramci%20odlisnych%20svetu.pdf>.

IROVIČ, J. M. (2022) *Od Národní knihovny a čítárny po Českou besedu Kruščice 1921–2021*. Kruščice: Česká beseda Kruščice.

IROVIČ, K. (2019) *Vliv srbštiny na jazyk české menšiny v Srbsku*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova; dostupné na: <https://core.ac.uk/download/401834531.pdf>.

JAROŠOVÁ, Z. (2019) *Dopady emigrace z českých vesnic rumunského Banátu*. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta; dostupné na: https://theses.cz/id/g6wxjs/Bakalarska-prace_Jarsova.pdf.

KARLÍKOVÁ, J. (2017) *Vývoj české krajské komunity v rumunském Banátu*. Bakalářská práce v Centru biologie, geověd a envigogiky FPE ZČU v Plzni; dostupné na: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/27895/1/BP_Karlikova2.pdf.

KOCMAN, J. (2011) *Vyprávění o Banátu – povídaní s Janem*. Marčovice: Euroservice 1999.

KONEČNÝ, J. (2014) *Dopady rozvojové pomoci na českou komunitu v srbském Banátu*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta; dostupné na: <https://theses.cz/id/2inqc/12154730>.

KOVÁŘ, P. (ed.). (2018) *Přenesená krajina Skladem Přenesená krajina: Český venkov v rumunském Banátu*. Praha: Academia.

KRESOVÁ, H. (2012) *Rodinné obřady české menšiny v rumunském Banátu*. Nadlak: Ivan Krasko.

KVAČEK, J. – LANGHAMMEROVÁ, J. – MEVALDOVÁ, H. – MAŠEK, P. (2009) *Český Banát. Život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu*. Praha: Národní muzeum.

KYVÍŘOVÁ, L. (2012) *Česká menšina v Srbsku – minulost, současnost, budoucnost*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta; dostupné na: https://is.muni.cz/th/hr9t6/ceska_mensina.pdf.

LANGHAMMEROVÁ, J. – KVAČEK, J. (2009) *Český Banát – život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu*. Praha: Národní muzeum.

LINDA, J. (2012a) *Skryté příběhy poltrat : banátští Češi na nejstarších fotografiích = Skrivene priče poltreta: banatski Česi na najstarijim fotografijama*. Bela Crkva : Matice česká.

LINDA, J. (2004/2012b) *Zpěvník banátských Čechů*. Bela Crkva: Česká národní rada.

LINDA, J. (2013) *České ochotnické divadlo v Kruščici*. Kruščice: Česká beseda Kruščice.

MAŠEK, V. (2008) *Sbírka lidových písní Čechů v Banátě*. Brumar.

MÍŠEK, Š. (2017) *Vývoj obyvatelstva českých osad v rumunském Banátu*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra geografie.; dostupné na: https://is.muni.cz/th/k4wkg/bakalarska_prace.pdf.

PAVLÁSEK, M. (2015). *S motykou a Pánem Bohem: Po stopách českých evangelíků ve Vojvodině*. Brno: Etnologický ústav AVČR.

PAVLÁSEK, M. (2020) *Z Moravy až do Velikého Srediště: Etnografické podobenství o zapomenuté náboženské komunitě*. Brno: CDK

RADOSAVLJEVIĆ, O. M. (ed.) (2015) *Češko Selo nekad i sad (Prilozi i građa za istoriju) / České Selo kdysi a dnes (Příspěvky a prameny k historii)*. Češko Selo.

SCHOVANEC, K. (ed. Jaromír Linda) (2013) *Dějiny české osady Fabián v Království jihoslovan-*

ském = Istorija češkok naselja Fabijan u Kraljevini Jugoslaviji. Bela Crkva : Matice česká.

STEHLÍK, A. (2015) *Monografija Češkok sela. Tragom Čeha na prostoru srpskog / Monografije Českého sela. Stopy Čechů na území srbského Banátu*. Bela Crkva : Škola plus.

SVOBODA, J. (1999) *Česká menšina v Rumunsku*. Sdružení Banát.

SVOBODA, J. (2002) *Češi nad dunajskými soutěskami. Antologie z beletrie a publicistiky z let 1855–2001*. Praha: Sdružení Banát.

SVOBODA, J. (2004) *Gerník v letech 1826–1949. Jedenáct kapitol z historie největší české vesnice v dnešním Rumunsku*. Nadlak: Ivan Krasko.

ŠTĚPÁNEK, V. (2003) Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě, *Národopisná revue* 1/13: 3–10.

ŠTĚPÁNEK, V. (2005). Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku. In Ladislav Hladký – Václav Štěpánek – Bronislav Chocholáč a Libor Jan (eds.), *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, s. 73–101.

TESAŘ, Š. (2020) *České náhrobní nápisy v lokalitách Bela Crkva, Kruščica a Češko Selo v srbském Banátu*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta; dostupné na: <https://is.muni.cz/th/wgnev/>.

TRAXMANDL, J. (2012) *Český Banát na počátku 21. století*. Bakalářská práce na ÚE FF UK; dostupné na: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/40077>.